

pessége még a XVIII. század közepe táján is, egészen az úrbérrendezésig, számos elemét és maradványát megőrizte egykori, katonaparaszti kiváltságos helyzetének.

A tartalmas kötetben még sok más érdekes problémakörrel megismerkedhet az olvasó. Így például a Fülel várába szorult három vármegye (Heves-Külső-Szolnok; Nógrád; Pest-Pilis-Solt) nemesi tisztikarának (nem egyszer maguk is katonai vezetők voltak) tevékenységével, hatásköri és más jellegű ellentéteivel a végvár királyi főkapitányaiával, akik bíraskodási és egyéb kérdésekben is a fennhatóságuk alá igyekeztek kényszeríteni a megyei irányító szervek tagjait. Nem kevésbé érdekes az egyes erősségek, illetve mezővárosok lakóinak magartása a Rákóczi-szabadságharc kezdetén (a sebtiben felújított katonai szerepkör egyáltalán nem hozta meg a kívánt eredményt a Habsburg-barát vezetőknek), majd a későbbi években. Figyelemre méltóak a katonaparaszti telkekre ültetett vitézek anyagi viszonyaival, konkrét vagyoni és életfeltételei-

vel kapcsolatos feltárások is, melyekre azonban már csak utalni tudunk: e sajátos végvári kérdéskör iránt érdeklődők feltétlenül nyernek azzal, ha részletesen áttanulmányozzák az ismertetett nógrádi kötetet, mint e speciális témakör legszínvonalasabb termékét.

A magyar végvári élet, a katonatársadalom problémáival foglalkozó olvasó, éljen bár egy kis nógrádi helységben, vagy a fővárosban, egyaránt haszonnal forgathatja, jóleső érzéssel teheti le Pálmány Béla új könyvét. A félezer példányban kiadott, 16 illusztrációval ellátott, szaktudományos szempontból kifogástalan munka, melyet a témakör kiváló kutatója, Szakály Ferenc lektorált, miként a rövid bevezetőben a kiadó találóan írja, „nagyívű lezárása” Pálmány Béla „e témájú kutatásainak”. Mindamellet kiváncsian várjuk a szerző további feltáró munkájának eredményeit, a nógrádi végek történetének bemutatását Mohácstól 1663-ig.

Fenyvesi László

NAGY LÁSZLÓ

HAJDÚVITÉZEK

(Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1986. 321 o.)

Érdeklődéssel vettem kezembe Nagy László *Hajdúvitézek* c. könyvét, amelyben a szerző a XVI.—XVII. századi hajdúkatonaság intézményét vizsgálja, bemutatva annak az egyetemes, s a magyar hadművészetben elfoglalt helyét. A hazai történetírás a fenti periódust „a magyar romlás századának” kifejezéssel jelöli, utalva arra, hogy ezek az évtizedek — amikor az ország három részre szakadását követően, a török hódoltság időszakában a magyar uralkodó osztály erősen polarizálódik, az elnyomottak küzdelme fegyveres felkelésekbe torkollik, s a megfáradt, szakadék szélére került ország idegen hatalmak martaléka, prédája lett — valóban olyan zavaros képet mutatnak, amelyben helyesen tájékozódni csakis a társadalmi erőviszonyok, a levéltári forrás- és szakirodalmi anyagok alapos ismeretében lehet. Ezért is érdemes különös figyelmet Nagy László vállalkozása, hiszen a hazai marxista történészek közül az elsők között kísérelte meg, hogy átfogó és reális képet nyújtson a XVI.—XVII. századi magyar hajdúság hadtörténeti értékeiről, a Habsburg- és törökellenes mozgalmakban elfoglalt helyéről, valamint az európai-tól számottevően eltérő sajátos hadviselésé- okairól.

Nagy László munkájának legnagyobb értékét abban a hatalmas forrásanyagban látjuk, amelynek segítségével biztos kézzel igazodott el a legkényesebb, olykor teljesen irracionálisnak tűnő jelenségek elemzésében, a történelmi konklúziók megállapításában. Mindez szerencsésen párosul a lebilincselő, az élőszó varázsával áthatott előadásmóddal, aminek következtében az olvasónak gyakorta olyan érzése támad, mintha mesterien megírt „szép-irodalmi” alkotást tartana a kezében.

Figyelemre méltó — az események felvillan- tásakor, értékelésekor — Nagy László széles forrásbázisra épülő korrekt adatkezelése, valamint szinkronisztikus látásmódja, amelynek eredményeként a korszak bonyolult jelenségei teljes megvilágításban tűnnek elénk, s történelmileg hí képet kapunk „a magyar romlás századának” sok vitát kiváltott időszakáról.

Könyve bevezető részében a szerző szükségesnek tartja felidézni, újraértékelni, illetve konfrontálni — Szamosközy István, Istvánffy Miklós, Takáts Sándor, Komáromy András, Dankó Imre, Szabó István, Rácz István és főként saját kutatásai alapján — a hajdúság eredetéről, kialakulásáról, s általános jellemzéséről a felszabadulás előtti és utáni hazai törté-

netírásban vallott idevonatkozó nézeteket, véleményeket. Ennek során Nagy László meggyőző erővel mutatja be, hogy e rendkívül heterogén, származási-, vagyoni- és vallási különbségek által megosztott „köztes réteg” képviselői zömében nem szökött jobbágyokból, hanem inkább az elszegényedett nemesi ifjak és az állatpásztorok közül kerültek ki.

A továbbiakban a szerző a királyi (vagy végvári), „hajdúvárosi”, magánföldesúri és a szabadhajdúk kategóriáját elemzi, bemutatva a „vitélző rend” privilegizált állapotát, életmódját, sajátos társadalmi jogállását, a termelőmunkától való elidegenedése okait. Rendkívül helyesen mutat rá, hogy a kiváltságolt hajdúk telepítése eredetileg nem Bocskai István elképzelése volt, hiszen a XVI. század közepén először a török, majd Mátyás főherceg vetette fel ezt a gondolatot. A hajdúság intézménye tehát — vallja a szerző — az ország három részre szakadását követően jött létre, amikor meggyengült a központi hatalom, s ennek következtében képtelenné vált a belső funkciók ellátására, s így válhatott e katonaréteg a földesúri hatalmaskodások eszközévé, s alkalmassá bizonyos „csendőri funkciók” gyakorlására.

Rendkívül tanulságosak azok a részek, amelyekben Nagy László a korabeli hajdúkatonaság létszámát vizsgálja, rámutatva, hogy ez a XVII. század során összesen mintegy 40 ezer főre tehető, amely a 60 ezerre becsült magyarországi és erdélyi haderő — főként a gyalogság — számottevő részét képezte. (Ez idő tájt tehát kb. 4—6000 királyi, 2—3000 magánföldesúri, valamint 30 000 főnyi szabadhajdúval kell számolnunk, akik Bocskai, Bethlen, I. és II. Rákóczi György, továbbá Thököly Imre Habsburg-ellenes nemzeti, függetlenségi mozgalmainak bázisát alkották!)

A könyv legjobb fejezeteit — megítélésünk szerint — a „Szervezet, fegyverzet, felszerelés”, valamint „A hajdúkatonaság fegyelme, erkölcsi-politikai arculata” c. részek képezik, amelyek középpontjában a hadkiegészítési rendszer, a fegyvernemi megoszlás, illetve annak vizsgálata áll: hogyan lettek a kegyetlenkedéseikről, rémtetteikről és túlkapásaikról hírhedt hajdúk — akiket a kortársak csak „bitang, korcosos magyaroknak” neveztek — a függetlenségi mozgalmak bajnokai. E fejezeteknek első sorban az ad különös értéket — s teszi azokat rendkívül rokonszenvéssé —, hogy a szerző több helyen korábbi nézeteinek korrigálását, felülvizsgálatát fogalmazza meg, rámutatva azok fogyatékoságaira, ma már nem helytálló voltára.

A könyv nem elhanyagolható erőnei közé tartozik a hajdúkatonaság érzelmi és érdek-motivációinak árnyalt bemutatása — amely ezidáig eléggé elsikkadt más szerzők hasonló jellegű munkáiban —, hiszen csak így válhat érthetővé, hogy miért támogatták következetesen a XVII. század első felében az erdélyi fejedelmek politikáját, s miért álltak az 1660-as

évektől a Habsburgok oldalára a törökellenes harcokban.

Külön fejezetben tárgyalja Nagy László a gyalogos és lovas hajdúk harcmódját, harcértékét, helyesen ítélve meg a jobbára irreguláris taktika harcászati előnyeit, fogyatékosságait, s nem hallgatva el, hogy e fegyvernem — hiányos felszereltsége, fegyvelmetlensége, a pszichikai állóképesség hiánya miatt — alkalmatlan volt a kötelékharcászatra, nyílt ütközetek megvívására. Maradéktalanul egyetérttek a szerzővel abban, hogy a fenti hiányosságok miatt a hajdúkatonaság, tényleges erőnyei ellenére, harcérték dolgában messze elmaradt a jól kiképzett, reguláris nyugat-európai zsoldosokétól.

A továbbiakban Nagy László — három évtizedes kutatómunkájának eredményeit felhasználva — a hajdúkatonaság 1591—1699 közötti harcait elemzi, különös tekintettel a tizenöt éves háború (1591—1606), Bocskai István, Báthory Gábor, Bethlen Gábor, I. és II. Rákóczi György, valamint Thököly Imre küzdelmeiben betöltött kimagasló szerepükre. Ezeknek a fejezeteknek a középpontjában ugyan a korszak hadtörténeti eseményeinek, a hajdúság ütközeteinek (Álmosd—Díószeg, Rakamaz, Osgyán, Edelény-Besenyő, Ebesfalva, Konyárd, Szikszó, Szalonta stb.) bemutatása áll, a szerző figyelmét azonban nem kerüli el a XVII. századi társadalmi, politikai és gazdasági viszonyok, a hazai történeti fejlődés sajátosságainak felidézése — helyenként új megvilágításba helyezése — sem. Ennek során Nagy László többször kísérletet tesz a történeti szakirodalomban és a köztudatban elfogadott hamis értékítéletek felülvizsgálatára, a korszak jelenségeinek árnyaltabb és differenciáltabb bemutatására, amelynek eredményeként „a magyar romlás századának” problematikája valóban „emberközelbe” került. A szerző konkrét és objektív értékítéletet jelzi, hogy egyaránt távol áll tőle a deheroizálás és az egyoldalú idealizálás is, ezért valóban reálisabb képet kapunk Bocskai, Báthory Gábor, Bethlen, I. és II. Rákóczi György, továbbá Thököly Imre politikai pályaképéről, intézkedéseik gyakori ellentmondásosságáról, a XVII. századi Habsburg-ellenes nemzeti függetlenségi mozgalmak jellegéről, a katonai események történetéről és a török kiűzésének körülményeiről.

Nagy László új könyvének összegezésekor elmondhatjuk, hogy a szerző vállalkozása nyomán széles forrásbázisra épülő, alapos szintézisre törekvő, kitűnő munkát kap kezébe az olvasó, s reméljük a nagyközönség is nem csekély haszon nélkül olvashatja azt.

A kötet rendkívüli népszerűségét jelzi, hogy a Zrínyi Kiadónál történt 1983-as megjelenítése után, most a Kossuth Kiadó „Szivárvány sorozatá”-ban látott napvilágot.

V. Molnár László